

Игор Маројевић

1936.

У Загребу, као и у целој Краљевини Југославији, 1936. је КПЈ била забрањена а држава је послала своје репрезентативце на Олимпијске игре у Берлин. Можда су пола године пре тога учествовали на зимским, исто у Немачкој, у Гармишпартенкирхену; не би ме чудило. Кад није послала спортисте на антиолимпијске игре које су се у знак протеста одржавале у Барселони, партија је послала: мене! Да свирам на свечаном отварању Радничких олимпијских игара. Ја сам једина одавде која се борила од почетка, мада не и до краја рата!

Ишла сам, али не само зато што сам свирала, тачније студирала виолину на првој години Музичке академије Свеучилишта у Загребу, на Одсјеку за оркестралне инструменте. Важно је било и што сам, још од годину дана пре тога, са друговима и студентима протестовала и штрајковала на улици: на митингу студентика у Женском покрету где смо поразбијале прозоре на Немачком конзулату; на демонстрацијама у оквиру синдикалних акција у центру, ту је било и мртвих; учествовала сам и на генералном штрајку за одбрану аутономије универзитета. Када говорим о томе шта ме је препоручило за учешће на отварању олимпијаде, морам поменути и познавање шпанског, који је био синоним за левицу и зато језик у моди у Загребу, бар у неким деловима кругова илегалаца. Одмах сам набавила Гавацијеву *Грамајику шпанског језика: бесједовницу и рјечник њо најбољим дјелима*.

Лукаса Типеља срела сам свог другог дана у Барселони, кад сам отишла на стадион на брду Монђуик с Емом, енглеском новинарком и мојом цимерком у хотелу *Викторија* у центру Барселоне. Скупа смо из хотела отишле на стадион, морала је да за лондонски *Daily Worker* интервјуише совјетског пуковника Рјепина а ја сам јој правила друштво. Али не баш све време; разгледајући околи, набасала сам на шпанску атлетичарску репрезентацију. Текао је опуштен тренинг па је Лукас могао да ми се смешка, а и ја њему. Представила сам му се као Есперанса: организатори културног програма Народне олимпијаде су ми још на железничкој станици, на дочеку, рекли да морају да ме мало пошпанче, јер би изговарање мог имена, пошто на шпанском Нада значи ништа, у наше редове уносило дефетизам. Есперанса на шпанском значи нада. Организатори су мој идентитет превели на шпански.

Пред само отварање олимпијаде, у салу је ушао човек који је нашем мешовитом оркестру наложио да одмах прекинемо генералну пробу јер ће сваки час доћи до војне побуне у целој Шпанији. Послушали смо га тек пошто смо још једном извели *Девејџу симфонију*, коју је требало да на свечаном отварању изведемо уз химну Народне олимпијаде. Будући да се Олимпијада ипак неће одржати, свирали смо за своју душу.

У *Викторији* су ме ујутро пробудиле пригушене експлозије. Ноћ је била врела па је прозор у соби био отворен. И кад сам га затворила и намакла завесе, чули су се звуци пригушених експлозија: нисам могла поново заспати. Тек кад су стакла прозора пукла и расула се по поду, схватила сам да сам у утроби дивовског говна.

Опрезно сам се примакла балкону и видела како војска и радници пуцају једни на друге. Побуњеници су држали Трг Каталоније а републиканци већину Рамбли. Отрчала сам у хол. Улазна врата – блокирана софом и фотељама. Рецепционер говори да телефонске везе не раде и да се војска побунила у неколико касарни у граду.

Наишао је Лука и рецепционер, који је имао пиштољ, пустио га је унутра тек кад му је овај показао чланску карту коју му је издала *FAI, Federación Anarquista Ibérica*.¹ „Каква срећа што сам те јуче питао где станујеш“, рекао ми је, „и што си ми одговорила.“ Рекао ми је да је побуњена војска у Барселони готово поражена, али и да је освојила шпански део Марока, Севиљу,

¹ Иберијска федерација анархиста.

Саламанку, Сарагосу и друге градове. Највише га је бринуло што је војска без борбе заузела касарну у центру Мадрида.

Кад сам дочекала да се везе успоставе и телефоном добила Загребачку партијску организацију – ЗПО – постављен ми је низ питања, као да сам скривила почетак Шпанског грађанског рата. У шифрама ми је саопштено да се зна да је у мом граду све у реду и да одем у престоницу. „Прати ситуацију, посебно понашање и приче старијих рођака“, што је била шифра за совјетске службенике Коминтерне и припадника њихове армије. Совјети су радо издавали команде југословенским комунистима.

Кад сам завршила разговор са ЗПО, пожалила сам се Луки да морам у Мадрид иако тамо не знам никог а немам ни пара. Понудио ми је позајмицу коју нисам могла одбити. Рекао је да ће ми донети паре чим се врати из битке: отишао је на улицу да настави да пуца.

Сутра ујутро ми је, незалеђен, у хотел донео сто двадесет песета. Рекао је да мора с анархистима у ослобађање Сарагосе, иначе би најрадије и он за Мадрид, али ће свакако свратити кући у неком тренутку и потражити ме. Била сам сигурна да се више нећемо видети и да му нећу вратити паре, што би ми додуше било изврсна уштеда.

Ема је целе ноћи била одсутна, али ујутро је дошла у собу. Рекла ми је да су и она и Рјепин, од својих партија добили задатак *A Magrug!* Совјет је пристао да њима. Мало се сневеселио кад је Ема села поред мене, а иза њега, који је возио.

Заобилазећи узбуркане цивиле и мртве коње, могли смо видети како горе цркве. Буцкасти Рус је брисао цело лице марамицом. Саобраћај је био густ, са пуно војних камиона у нашој колони возила, па смо се кретали довољно споро да на миру могу да осмотрим грлати и усхићени занос другова који су се веселили док су палили цркве.

Кад смо се извукли из пакла Барселоне, прошли смо Валенсију и друге градове које је контролисала шпанска влада и стигли до пакла Мадрида. Сместили смо се опет у центар града, у две собе хотела *Палас*. Ема је узела собу са Рјепином. Тражила је да ми плаћа смештај и да моја соба буде наспрам њихове – можда га се плашила.

Неки страни новинари испричали су нам како су и у Мадриду почеле да горе цркве, и да су све сумњиве цивиле наши склони да ликвидирају. Ја сам све то убрзо пренела телефоном у Загреб. Кроз неколико дана, веза ме је позвала у хотел. Како се

не би више дешавало да останем без приступа телефонској вези као у Барселони, а пошто је шпанско Министарство иностраних послова увело цензуру, тражено ми је да шаљем извештаје у виду новинских прилога за лист *Нова зора* из зграде *Телефонике* која ће морати да ради и кад свугде друго телефони откажу... У згради се налази америчка компанија *ITT*, једина фирма која има техничке могућности да увек обезбеди проток информација из Мадрида ка свету... Друг из ЗПО рекао ми је само да ће ми чим неко буде долазио у Мадрид послати новац и нове инструкције.

У тринаестоспратници *Телефонике* сам извадила прес-картицу. У америчкој фирми радили су шпански цензори из Министарства иностраних послова. Многи су натуцали енглески, па би Еми искључили везу док диктира текст јер цензор нешто није разумео. Ја нисам имала таквих проблема: шифре су биле скривене у новинском тексту за лист за који никад нисам чула. Избегавала сам податке какви нису смели да се представе свету... Десничарска зверства смо уредно приказивали... Мада сам могла и да кршим правила. Захваљујући мадридским цензорима који нису знали српски први пут сам осећала да је чињеница да је мој матерњи језик мален огромна предност...

Рјепин је све више одсуствовао. Од почетка ми је био одвратан. Љигав а грлат, брбљив а неискрен. Крупан и дебео, плаво-кос а румен и намерачен на мене. Али Еми се свиђао и тврдила је да је нежан према њој. Или су јој се ипак свиђале пре свега његове паре и моћ, или драгоцене информације које јој је Рјепин пијан одавао, да би их она прослеђивала мени, наравно не баш све, али сасвим довољно.

Једног дана ме изненадио дошавши у моју собу. Љубазно ми се јавио и насрнуо на мене. Запањила сам се и избацила га из собе. Хране је у хотелу ионако било све мање. Да бих побегла од глади и Рјепина, преселила сам се у Улицу Фоменто, далеко од *Паласа* а близу *Телефонике*.

Газдарицу сам упознала на станици метроа где сам се склонила кад су франкисти из авиона бомбардовали јавни превоз. Звала се Исабел и свирала виолончело. Јефтино ми је издала собу. Новца сам имала, јер је једног од последњих мојих дана у хотелу, у Мадрид стигао друг Капор из Београдске партијске организације (БПО), припадник Интернационалних бригада које су биле лоциране у оближњем Албасетеу. Добила сам и инструкцију по којој и ако се Франкове трупе без већих проблема крећу ка Мадриду, не помишљај да избегнем јер сам у

центру информација. Преостало ми је да купим мали пиштољ 6.35 од препродавца оружја, које се такође могло наћи на импровизованим пијацама у центру. Зближила сам се с Исабел па смо ишчекујући продор десничара скупа вежбале пуцање на полигону једне антифашистичке војне организације. Добила сам вољу јер сам се сетила како ми је Лукас причао да воли да пуца. Стално сам мислила на њега. Ипак сам пуцање вежбала најпре да се заштитим од Рјепина...

Већину дувана, штива и гардеробе које сам добила од Капора, Исабел и ја давале смо првим борцима које смо виделе на улици како се пењу у камион за фронт. Грешка је то била: они су тамо гинули па не знам колико су могли искористити поклоне. Дobar део смо задржале: Исабел је пушила, а било је и две кошуље... онако, фру-фру...

И Исабел и мени прсти су се одвикли од свирања. Покушале смо заједно: испало је мучно. Знала сам да ми је то последња свирка... Исабел и ја претесале смо и виолину и њен виолончело у најфиније цепанице.

Наставила сам да извештавам, тих дана се учешће Совјета у Шпанском грађанском рату увећало: продали су мадридској влади оружје и допремили га бродом. Убрзо је Рјепин постао толико заузет да га је Ема једва виђала, па сам могла да је опет срећем. Нас три смо покушале да се проводимо на булевару Гран Вија где је била *Телефоника*. На том мадридском Бродвеју једина драмска тема била је фашистичко опкољавање Мадрида.

И кад су прецизни меци фашистичких ваздушних пловила оглодали зграду *Телефонике*, ИТТ је наставио да функционише... Не знам како су успевали... Не разумем се ја у технологију...

Ема ми је јавила да су се седиште шпанске владе и Совјетска амбасада преместили у безбеднију Валенсију, где је отишао и Рјепин. Свако је из све несигурнијег центра Мадрида стругнуо где је могао: Рус у Валенсију, Ема у британску амбасаду, а Исабел и ја опет под земљу. Размишљале смо да се у метро и преселимо, али смо се плашиле да ће њен стан заузети неки од избеглица које су у центар утекле из већ освојених предграђа или оних која је требало ускоро да падну. Неки су довели овце, од којих је понека, на улазу у метро, погинула од залуталих метака.

Кад смо се вратиле у стан, Ема нам је доносила храну. Док смо Исабел и ја јеле, новинарка нам је рекла да фашистички авиони и артиљерија много мање нападају центар града него претходних дана. Откад им се супротставила совјетска

ескадрила, постали су увиђавнији. Доласком совјетских авиона и XI интернационалне бригаде, и најавом да ће из Арагонije стићи Дурутијеви анархисти, многи из средишта града одважили су се да оду на фронт. Било је ту довољно материјала за следећи мој извештај Загребу.

Тог 11. новембра ме је изненадио Лука: појавио се у мојој соби с Емом. Кад смо он и ја завршили с изливима срдачности, објаснио ми је да ме тражио у *Паласу*, а онда у *Телефоники*, где је срео Ему која га је довела у Фоменто. С одушевљењем нам је причао о свом команданту Дурутију...

Почела сам да плачем и пожалила се да ме је у међувремену Рјепин прогонио. Заборавила сам на његову везу са Емом, која ми је тражила да јој појасним своје речи. То сам и учинила. Ема је зачкиљила у мене, на силу се осмехнула, окренула се и отишла.

Пошто је Лукин стан, као и цела зграда у делу града Каса де кампо, срушен – све и да није, тамо су се тренутно одвијале најжешће борбе – а његови родитељи преко станице Атоћа отпутовали у Валенсију, нас двоје смо почели да живимо заједно у хотелу *Гран Вија*. Тамо се уселио и Дурути и многи чланови истоимене колоне. Лука ми није тражио новац који сам му дуговала, па му га нисам ни вратила.

Док смо ручали у приземљу *Гран Вије*, у пратњи двојице руских официра пришао нам је униформисани Рјепин. Видевши совјетске униформе, многи анархисти су устали од страха, мада ни њихове црвено-црне капе нису деловале безопасно. Док су ми Совјети тражили исправе, Дурутијев телохранитељ се искрао из ресторана. Саопштили су ми да имају доказе да шпијунирам Совјетску армију позивајући се на сарадњу с непостојећим листом и да ме морају привести. Лука је устао и покушао да им пружи отпор. Рекли су да морају привести и њега. Срећом, телохранитељ је брзо довео Дурутија, који је питао Рјепина шта хоће. Два шумска медведа унела су се један другом, надимајући се. Совјет је наступио препотентно, што је звучало без поткрића, тим пре што је његов шпански премрежен грешкама.

Дурути је био висок, мрк, плавих очију и честог осмеха, час срдачног час циничног. Када би намрачио густе плаве веће, изгледао је као шумски медвед-психопата. На чисту дивљу харизму избацио је Рјепина из трпезарије. Совјет је био бесан и на мене, што сам га одбила, и на Дурутија, што га је осрамотио.

Штитио је Луку и мене Дурути и даље, колико је могао, а није много откако су његове трупе почеле да трпе огромне

губитке у универзитетском делу града, где су Шпанци и Мароканци уз помоћ немачких убојитих авиона већ били близу рата за сваку зграду и спрат против републиканаца, страних добровољаца и совјетских авиона.

Дошло је и јутро тог дана кад смо у колима иза Дурутија, који се возио у *иакарду*, са по једним официром и шофером, Лука и ја кренули на фронт. Иако је био 19. новембар, а Мадрид је у том месецу обично хладан, ваздух је мирисао на много ранију јесен, и било је топло. Преко Трга Четири пута брзо смо стигли до Булеvara Пабла Иглесијаса, па након низа успутних ниских хотела скренули удесно. У Улицу Исака Перола наишла је група бораца која је желела да дезертира. Дурути је тражио возачу да закочи, изашао и извређао их. Наредио им је да се врате у бој, а они су га послушали. Осим једног ком је Дурути опалио шамар.

Вратио се према колима. Све време се чула непријатељска ватра. Пре него што би ушао у аутомобил, Дурути се повио: погођен је у груди. Возач и официр су га зграбили и унели на стражње седиште. Ја сам се, у нашим колима, сагнула. Прво што сам видела када сам подигла главу био је призор буцмастог плавокосог човека како у једној од соба у приземљу оближњег мотела, данас би га звали *хосџал*, затвара прозор. Био је то Рјепин. Била сам сигурна да је и он мене видео.

Посебно сам се уплашила кад сам чула да је Дурути умро. Било је то већ 20. новембра, у болници, у четири ујутро. Рјепин лично убио је Дурутија и доћи ће по мене било стога што то једино ја знам, било због мог тела, а можда и због једног и другог. Већ тада, према крају новембра 1936, помислила сам да ако је због заузимања за мене једини левичар који је у Шпанском грађанском рату добијао битке погинуо, ја сам онда одлучујуће утицала на неминовни пораз левице.

У најмању руку, осећала сам се довољно важно да Рјепин силује и убије и мене и Луку. Говорила сам мом драгом да се што пре спакујемо и избегнемо с народом који се на станици Атоћа у све већој маси укрцавао у возове, очајнички настојећи да се домогне мирне источне шпанске обале. Отишли смо на станицу Атоћа. Од неког на станици чули смо да су фашисти бомбардовали из зрака прошлу туру путника, али нисмо одустали. Скривени у маси, возом смо стигли до Валенсије, па до Барселоне, па до Порт Боуа, па до Париза, Прага и, на крају, до Загреба; мора да сам заборавила гомилу места.